REVISTĂ DE LINGVISTICĂ ŞI ŞTIINŢĂ LITERARĂ, nr. 3–4, 2008

ALINA TOFAN

Universitatea din Leipzig
(Germania)

PERSONALITATEA LUI DIMITRIE CANTEMIR ÎN DISCURSUL IDENTITAR BASARABEAN ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

0. În perioada imediat următoare Marii Uniri de la 1918, societatea românească cunoaşte (concomitent cu starea de euforie naţională) un proces complex şi contradictoriu de autodefinire pe plan intern şi extern, proces de altfel absolut firesc şi chiar inevitabil în urma extinderii substanţiale a teritoriului statului român şi a integrării unui plus considerabil de populaţie eterogenă din punct de vedere etnocultural şi lingvistic. Crearea, conform Constituţiei din 1923, a „statului unitar naţional" era prezentată drept idealul milenar al poporului român, definit şi definibil în mod oficial în epocă prin continuitatea biologică a legăturii de sânge, prin continuitatea spaţio-temporală a vetrei strămoşeşti şi prin continuitatea spiritual-simbolică a comunităţii cultural-lingvistice, istorice şi religioase (creştin-ortodoxe). Această ideologie (şi frazeologie) naţionalistă a statului unitar punea accent pe românitatea cultural-istorică a tuturor regiunilor ţării şi, implicit, pe afirmarea şi promovarea exclusivistă a elementului şi a spiritului românesc în toate domeniile vieţii sociale. Astfel, abordarea oficială reflectă şi susţine (sau urmează să susţină) eforturile de consolidare a statului român unificat *de jure*, dar eterogen *de facto*, deci *în proces* de construcţie, adică de afirmare a unei identităţi colective *naţionale* moderne, bazată pe apartenenţa la comunitatea etnică a românilor, dar şi pe cetăţenia română.

Altfel zis, pentru promovarea ideii de identitate românească în mod oficial şi centralizat erau definitorii următoarele teze: latinitatea limbii şi culturii române şi a neamului românesc, unitatea şi continuitatea istoriei neamului, românitatea perenă a teritoriului şi, în deceniul patru, ortodoxia. În ce măsură a fost considerată adecvată şi utilă viaţa şi opera lui Dimitrie Cantemir pentru argumentarea acestor teze în spaţiul public basarabean şi care au fost conotaţiile regionale ale acestei readuceri pe scenă şi instrumentalizări postume a personalităţii lui D. Cantemir în discursul identitar basarabean? Un răspuns la această întrebare ne oferă două texte *despre* Cantemir, publicate în perioada interbelică de cunoscutul istoric literar Şt. Ciobanu şi de publicistul Al. Kidel.

1. Prima „apariţie" a numelui lui Dimitrie Cantemir în discursul public basarabean din perioada interbelică are loc cu ocazia publicării în 1923, în *Adevărul literar şi artistic*, a studiului *Dimitrie Cantemir*, semnat de istoricul literar Ştefan Ciobanu, care prezintă punctual biografia domnitorului moldovean şi scrierile sale. Acest text se pare că nu a avut rezonanţă în spaţiul cultural basarabean, probabil din cauza absenţei propriu-zise a unui cititor *colectiv* al presei româneşti. După ce, tot în 1923, acelaşi autor scotea la Chişinău voluminoasa lucrare (conţinea 344 pagini) *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, care are ca scop declarat punerea în lumină a caracterului românesc, a românităţii continue şi creatoare a Basarabiei sub dominaţie străină, în 1925, *Analele Academiei Române*. *Memoriile Secţiunii Literare* îi va tipări studiul *Dimitrie Cantemir în Rusia*, care, apărut şi în extras, beneficiază de numeroase cronici laudative.[1]

Interesul faţă de acest subiect este justificat şi prin faptul că tocmai în Rusia domnitorul şi cărturarul moldovean îşi scrie „cele mai însemnate opere, din cari primul loc îl ocupă acelea, cari se referă la ţara lui".[2] Conştient de faptul că „scopul istoricului

BDD-A25984 © 2008 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:32 UTC)

literar e de a găsi adevărul obiectiv, de a găsi cauzele fenomenelor literare şi de a face legătura evolutivă între aceste fenomene", Şt. Ciobanu reconstituie în studiul său nu doar itinerariul vieţii lui D. Cantemir în Rusia şi cronologia textelor sale, ci şi ceea ce ar putea fi definit drept „legătură evolutivă" între faptul biografic şi cel cultural. Refugiul forţat al domnitorului moldovean, „care pentru un vis frumos, nesilit de nimeni, îşi pune în cumpănă viitorul său şi al copiilor săi, care îşi lasă bogăţii în ţară şi posibilităţi de a domni peste un popor, şi care îşi ia drumul pribegiei" în Rusia, este privit prin prisma destinului tragic comun mai multor domnitori din istoria românilor. În opinia lui Şt. Ciobanu, „soarta lui Dimitrie Cantemir pare şi mai tragică, dacă luăm în seamă că acest domnitor ca cultură şi claritate de conştiinţă se ridică deasupra tuturor, că acest istoric renumit, acest diplomat iscusit rămâne înşelat în calculele lui. Retras în Rusia, străină lui ca moravuri şi obiceiuri, frământată de încercările de reformaţie siluită a lui Petru cel Mare, de războaie fără sfârşit, Dimitrie Cantemir, care îşi înţelegea rostul său în viaţă, îşi cunoştea mai bine ca oricine ţara părăsită, trebuia să sufere mult în urma sfărâmării iluziilor de a-şi vedea ţara liberă şi tronul asigurat pentru copii".[3]

Ultima perioadă a vieţii lui D. Cantemir (1711-1723) s-a derulat sub însemnele pribegiei forţate în ţară străină, şi Ştefan Ciobanu va accentua dramatismul acestei situaţii cu diverse ocazii: Rusia este pentru principele moldovean o ţară „străină lui ca moravuri şi obiceiuri", principele Moldovei este „nevoit să se adăpostească în Rusia", dar „a rămas un geniu exotic în această ţară". În acelaşi context se afirmă că „Dimitrie Cantemir rămâne străin de reformele lui Petru cel Mare: el nu face aproape nici un fel de legătură cu Rusia de atunci, […] nu-şi găseşte loc în viaţa socială rusă", ba chiar nici nu reuşeşte să înveţe prea bine limba rusă.[4] Conform interpretării istoricului basarabean, Cantemir trăieşte, cel puţin în primii şapte-opt ani, în lumea din care a plecat, interesele domnitorului vizează Moldova, neamul românesc, imperiul turcesc, iar toate nemulţumirile sale exprimate în corespondenţa către ţarul Rusiei denotă starea lui sufletească de *român străin în ţara moscovită*.

2. Relevante pentru perspectiva lui Şt. Ciobanu asupra vieţii şi activităţii lui D. Cantemir în Rusia sunt două teze ce reflectă orientarea ideologică a cercetării şi interpretării: a) domnitorul pribeag a păstrat legături permanente cu Moldova şi în general cu ţările române, evident în speranţa redobândirii tronului („visând tronul ţărilor româneşti"); b) existenţa timp îndelungat într-un mediu cultural străin (şi rămas străin), intermitent chiar ostil, a fost totuşi favorabilă realizării unor opere importante, care se referă fie la spaţiul românesc, fie la cel otoman şi care i-au asigurat un renume european (şi astfel îi certifică universalitatea).

2.1. Prima teză este susţinută în capitolul I – *Viaţa lui Dimitrie Cantemir în Rusia* –, în mod special în episodul privind intervenţiile lui Cantemir pe lângă ţarul rus, în vederea declanşării unui nou război ruso-turc, începând cu anul 1715:

În anul 1715 împăratul Rusiei pleacă în străinătate. Dimitrie Cantemir, care până la moarte n-a încetat a se interesa de soarta ţărilor româneşti, de a se întoarce în Moldova, întreţine legături vii cu emigranţii români şi chiar cu unii boieri din Moldova. El urzeşte un plan de cucerire a acestor ţări de către ţarul Rusiei, visând tronul ţărilor româneşti, bine înţeles în condiţiunile înţelegerii de mai înainte cu Petru cel Mare.[5]

Analizând situaţia existentă în Muntenia şi Moldova, ameninţate de ocupaţia austriacă, fostul domnitor ajunge la concluzia „că a sosit momentul eliberării ţărilor româneşti de sub jugul turcesc şi nemţesc". Scrisorile şi memoriile lui cu privire la Moldova adresate ţarului sunt prezentate ca o dovadă indubitabilă a faptului că domnitorul exilat „în anii 1716-1718 întreprinde o vie activitate pentru reocuparea tronului acestei ţări. El caută să-l convingă pe Petru cel Mare să înceapă un război nou cu Turcia pentru Moldova şi chiar pentru Ţara Românească. În ocuparea acestor două principate de către Ruşi, el vede scăparea poporului românesc. […] el, ca şi mulţi contimporani ai săi, vede în ocuparea rusă salvarea

BDD-A25984 © 2008 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:32 UTC)

principatelor. […] el concepea ocupaţia rusă ca fiind provizorie, iar Moldova independentă, ocârmuită de familia Cantemireştilor sub protectoratul Rusiei”.[6]

Pentru a evita acuzele de rusofilie la adresa principelui moldovean, Şt. Ciobanu precizează imediat că asemenea concepţii erau în vogă în epocă şi nu constituie o excepţie, care ar ilustra „înstrăinarea” sau „rusificarea” lui: „Că astfel concepea lucrurile nu numai Cantemir, ci şi alţi patrioţi *români* din acea vreme se vede şi din scrisoarea lui Ion Neculce din 23 noiembrie 1718”, adresată cancelarului rus Golovkin, unde cronicarul menţionează că „a aşteptat ca ţarul să ridice «amarul» în care se găseşte ţara, că el nădăjduia din ceas în ceas” că ţarul „oricum şi cu ce fel de mijloace, nu ne va da uitării, să ne lase în focul cel nestins la pagân să rămânem, să perim.” Prezentarea succintă a scrisorii lui Neculce îi oferă autorului fundamentul necesar pentru altă concluzie, ce trebuia să anuleze orice bănuieli de trădare a Moldovei de către domnitorul refugiat în Rusia.

Este clar că ideea salvării ţărilor româneşti prin ajutorul Rusiei era o idee, care pătrunsese în mintea emigranţilor români şi chiar a unora din Moldova şi poate şi din Muntenia, şi planul lui Dimitrie Cantemir se baza pe opinia boierimii moldoveneşti, în special a celei refugiate.[7]

2.2. A doua teză privind specificul şi orientarea preocupărilor cărturăreşti ale lui Cantemir în mediul rusesc este anunţată chiar la începutul studiului, apoi este argumentată tangenţial în capitolul *Activitatea ştiinţifică şi literară a lui Dimitrie Cantemir pe terenul rus*. Considerând suficient de cunoscute operele ştiinţifice şi istorice referitoare la Moldova şi la „romano-moldo-vlahi”, elaborate tot în exil, Ştefan Ciobanu face doar o succintă trecere în revistă a acestora, fără a mai insista asupra importanţei lor covârşitoare tocmai în contextul unei atât de stringente necesităţi de afirmare, pe de o parte, a caracterului românesc al teritoriului în discuţie, pe de alta, a ideii originii comune (şi nu oricare, ci romană!) a întregii populaţii de etnie românească, indiferent de teritoriile pe care era ea răspândită. E vorba, desigur, de celebra *Descrierea Moldovei* (numele uzual al unei lucrări scrise în latină, între 1714 şi 1717, care i-a consolidat reputaţia şi notorietatea în Europa, fiind tradusă în germană, cu titlul *Beschreibung der Moldau*, şi publicată în *Magazin für die neue Historie und Geographie*, în 1769, apoi, doi ani mai târziu, în volum separat, la Leipzig) şi de *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*. Nu putem să nu amintim ardoarea cu care marele istoric demonstra şi ilustra tezele fundamentale ale românităţii dintotdeauna, tratând, printre altele, ca pe cel mai firesc lucru, fără vreo distincţie de nici o natură, teritoriul dintre Carpaţi şi Nistru – ce dovadă mai elocventă ar fi putut susţine atunci discursul identitar al intelectualităţii basarabene?[8] Iar considerarea în bloc a istoriei romano-moldo-vlahilor, o populaţie unitară prin esenţa ei, venea să întărească până la evidenţă ideile vehiculate în perioada interbelică în sprijinul aparţenenţei fireşti a teritoriului dintre Prut şi Nistru la statul unic al naţiunii române. Cu atât mai mult, cu cât *Hronicul*…, ajuns printr-o fericită întâmplare la Blaj, a fost studiat cu entuziasm de corifeii Şcolii Ardelene, în special de Gheorghe Şincai, care l-a şi folosit din abundenţă ca sursă, punând numele şi opera lui Cantemir într-un circuit fundamental al istoriografiei române, servind, totodată, la concretizarea şi argumentarea ideilor despre originea, unitatea şi continuitatea poporului român. Şt. Ciobanu lasă însă fără comentarii aceste semnificaţii majore ale operei lui Cantemir (la care de altfel opinia publică, în special, dintr-o provincie izolată atâta vreme de cultura românească ar fi fost deosebit de receptivă), pentru a prezenta lucrări rămase încă necunoscute la acea dată, dar fără legătură directă cu tema obsesivă a deceniului trei. Este vorba de *Loca obscura in cathesisi*, o critică punctuală a lucrării (nesemnate la prima apariţie) a episcopului şi cărturarului Teofan Procopovici, *Cea dintâi învăţătură a copiilor* (tipărită în 1720, cu scopul de a promova reforma învăţământului iniţiată de Petru cel Mare), replică scrisă în limba latină şi tradusă în ruseşte de secretarul lui Cantemir, Ivan Ilinski, în care cărturarul moldovean ia apărarea tradiţiilor religioase şi şcolare din Rusia, fără să reprezinte însă poziţia „partidei moscoviţilor vechi”.

BDD-A25984 © 2008 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:32 UTC)

Apoi autorul se referă la circumstanţele apariţiei şi la conţinutul monumentalei opere *Sistemul religiei mahomedane*,[9] redactată tot în latină şi tipărită, în traducerea rusă a aceluiaşi Ilinski, în 1722, la Sankt Petersburg, sub auspiciile Sinodului rus, cu scopul de a servi la combaterea islamului. Însă lucrarea depăşea în mod evident limitele unei polemici religioase, conţinând, alături de prezentarea istoriei, particularităţilor, dogmelor şi „falsurilor" acestei religii, şi o descriere „colorată" a obiceiurilor, datinilor şi credinţelor musulmane, fapt ce nu corespundea întocmai aşteptărilor *Sinodului*, care va cere ulterior, prin scrisoarea episcopului Ipatievski, „prealuminatului autor" să indice sursele de informare – „poporul de jios", „cărturarii mahomedani" sau izvoare creştine. Răspunsul autorului este însă doar mărturia unui orgoliu rănit de lipsa de încredere şi de antiislamismul dogmatic al clericilor ruşi, fără să ofere însă detaliile lămuritoare privind sursele de informare.[10]

Insistenţa lui Şt. Ciobanu de a demonstra că D. Cantemir „n-a devenit rus" în exil, ci a menţinut în permanenţă relaţii doar cu mediul de origine şi şi-a valorificat potenţialul creator în pofida mediului cultural şi lingvistic străin, întăreşte, de fapt, o afirmaţie similară a istoricului Petre Haneş[11] şi se înscrie perfect în campania interbelică de etalare a caracterului activ românesc al Basarabiei, reticent timp de mai bine de o sută de ani la politica ţaristă de înstrăinare şi rusificare a regiunii. Mai mult, faptul că, peste ani, s-a constatat că *Hronicul*… a fost ultimul proiect la care lucrase neobositul cărturar, îl face pe D.H. Mazilu să vadă în acesta „un Cantemir întors printre ai săi".[12] Viaţa şi activitatea domnitorului moldovean este interpretată dintr-un unghi de vedere dacă nu direct subordonat scopurilor construcţiei naţionale, respectiv coagulării unei identităţi colective româneşti în Basarabia, atunci cel puţin evident marcat de dezideratele acestui proces.

3. Studiul *Dimitrie Cantemir în Rusia* rămâne timp de un deceniu o mărturie unică a valorificării potenţialului simbolic al personalităţii lui Dimitrie Cantemir în discursul public basarabean, care reflectă şi totodată fundamentează identitatea colectivă românească a regiunii. Între timp, această identitate (şi discursul adiacent) a evoluat şi a căpătat noi contururi, determinate în bună parte de desfăşurarea procesului de construcţie naţională în Basarabia, respectiv de efectele acestui proces. Pe la mijlocul deceniului patru al secolului al XX-lea, în teritoriul dintre Nistru şi Prut se fac auzite vocile primei generaţii socializate şi (cel mai important) şcolarizate integral într-un mediu românesc, generaţie care consideră românitatea Basarabiei deja un fapt demonstrat. De o actualitate stringentă pentru reprezentanţii acestei generaţii este sarcina afirmării potenţialului creator al Basarabiei în contextul României Mari şi această nouă perspectivă implică şi o nouă interpretare a simbolurilor specifice, în general a tezaurului identitar, care este valorificat (în special de grupul de autori ai revistei „Viaţa Basarabiei") prin grila originii regionale a subiectului discursului identitar sau a gradului de identificare a acestuia cu „sufletul Basarabiei".

În 1934, în numerele 6 şi 7-8 ale revistei *Viaţa Basarabiei* este publicată lucrarea tânărului Alexandru Kidel, *Maria Cantemir*: *Femeia cea mai cultă din epoca lui Petru cel Mare*, care apare şi în extras. Textul lui Al. Kidel este prezentat drept o adaptare actualizată a studiului lui D.N. Maikov, membru al Academiei Ruse, publicat în anul 1897 în revista *Russkaia Starina*, dar atestă asemănări curioase, chiar suspecte[13] cu textul ultimului capitol al cercetării lui Şt. Ciobanu. Personalitatea lui Cantemir este menţionată doar tangenţial, amintindu-se că acesta a fost apreciat de ţarul rus în jurnalul său de campanie din 1711 drept „un om foarte capabil şi cuminte", iar „toţi contimporanii sunt de acord că Dimitrie Cantemir este un om inteligent, cult şi curtenitor. În anturajul pestriţ al curţii împărăteşti, fostul domn al Moldovei s-a impus ca o figură excepţională",[14] fără a se oferi însă alte argumente în favoarea acestei aprecieri. Autorul încearcă să reconstituie, într-un mod pe care îl voia exhaustiv, viaţa Mariei, prima fiică a fostului domn, care s-a născut la Iaşi la 29 aprilie 1700 şi ajunge în 1711 în Rusia împreună cu întreaga familie. Se insistă în special

BDD-A25984 © 2008 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:32 UTC)

asupra a două aspecte considerate emblematice pentru destinul acestei prinţese moldovene: a) relaţia amoroasă dintre ea şi ţarul rus; b) „înrudirea culturală” dintre Maria Cantemir şi fratele ei Antioh. Dincolo de speculaţiile cu caracter pseudosenzaţional (relaţia intimă cu Petru cel Mare, care ar fi putut culmina chiar cu o căsătorie, ceea ce ar fi putut avea consecinţe şi asupra destinului Moldovei etc.), este pregnantă intenţia autorului de a pune în valoare cultura aleasă a Mariei Cantemir şi apropierea ei spirituală de Antioh Cantemir, personalitate de excepţie în literatura rusă din epocă, dar şi de a accentua permanentele dificultăţi materiale ale urmaşilor lui Cantemir în Rusia şi instabilitatea situaţiei acestora (ca şi tatăl lor, rămaşi *străini în ţară străină*) în societatea rusească.

4. În mod curios şi totodată simptomatic, în perioada interbelică, personalitatea lui D. Cantemir este implicată direct în restabilirea relaţiilor româno-sovietice în deceniul patru. Relaţiile României cu Uniunea Sovietică (întrerupte din iniţiativa guvernului sovietic la 13 ianuarie 1918) au fost tensionate în mod deosebit de Actul Unirii Basarabiei cu România, respectiv de nerecunoaşterea de către guvernul sovietic a legitimităţii acestui act şi de pretenţiile sovietice asupra teritoriului dintre Prut şi Nistru. După cum se ştie, tratativele preliminare privind stabilirea legăturilor diplomatice dintre cele două ţări au demarat, la iniţiativa comisarului poporului pentru Afaceri Străine Mihail Litvinov, în mai 1934, pe Coasta de Azur, România fiind reprezentată de ministrul de externe Nicolae Titulescu. Tratativele preliminare au fost urmate de schimburi de scrisori şi de note diplomatice între cele două părţi, prin care România şi Uniunea Sovietică îşi garantau reciproc respectarea suveranităţii şi neamestecul în treburile interne ale ţării vecine.

Stabilirea la nivel oficial a relaţiilor diplomatice între România şi Uniunea Sovietică are loc la 3 decembrie 1934, când la Bucureşti soseşte Mihail Ostrovski, şeful misiunii diplomatice sovietice şi reprezentantul plenipotenţiar al guvernului sovietic, în zilele următoare fiind delegat la Moscova trimisul extraordinar şi ministrul plenipotenţiar român Edmont Ciuntu. În august 1935, România şi Uniunea Sovietică au semnat un nou acord, prin care României, din iniţiativa părţii sovietice, i se restituiau arhivele evacuate la Moscova în timpul Primului Război Mondial şi osemintele lui Dimitrie Cantemir (mort în exil la 21 august 1723, la moşia sa din Dmitrovka (azi Dmitrovsk), şi înmormântat iniţial la Biserica „Sfinţii Constantin şi Elena” de la mănăstirea grecească Sf. Nicolae din Moscova), iar partea sovietică obţinea dreptul de a difuza în România ziarele *Journal de Moscou* şi *Izvestia*. Repatrierea osemintelor domnitorului moldovean nu a constituit subiectul unor tratative anterioare între cele două părţi, ci se pare că a fost rezultatul unor coincidenţe. În 1932, la Moscova a început construcţia metroului şi, conform proiectului respectiv, pe teritoriul mănăstirii greceşti Sf. Nicolae urma să fie amplasată o staţie. La începutul anului 1935, au început lucrările de demolare a bisericii de pe teritoriul mănăstirii, care însă au fost sistate (se pare, în urma intervenţiilor oficiale ale emigrantului român Ion Dicescu-Dic) după descoperirea lespezilor funerare ale lui Dimitrie şi Antioh Cantemir.

În urma discuţiilor bilaterale, rămăşiţele pământeşti ale domnitorului moldovean, „aşezate într-o raclă sigilată, împreună cu pământul din jurul lor” şi „arhiva statului român”, au fost trimise la Odesa, de unde au fost aduse la 14 iunie 1935, cu vaporul românesc „Principesa Maria”, în portul Constanţa, fiind apoi transportate cu trenul la Iaşi.[15] După unele surse, lăzile cu arhiva conţineau „obiecte de artă, adică tablouri, manuscrise”,[16] iar după altele – „bancnote româneşti tipărite în 1917 la Moscova, registrele contabile ale unor bănci, state de serviciu ale funcţionarilor Ministerului Agriculturii şi mai nici un document”. Concomitent, au fost oferite părţii române şi „plăcile funerare de pe mormintele lui Dimitrie Cantemir şi ale membrilor familiei sale, morţi în exil în Rusia”[17], adică cele două lespezi funerare de pe mormintele lui D. Cantemir şi A. Cantemir. Reînhumarea osemintelor domnitorului moldovean a avut loc cu o pompă deosebită, la 16 august 1935, în interiorul

BDD-A25984 © 2008 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:32 UTC)

Bisericii „Trei Ierarhi" din Iaşi. Pe lespedea funerară a fost gravată inscripţia formulată de Nicolae Iorga: „Aici, întors din lunga şi pre greaua pribegie înfruntată pentru libertatea ţării sale, odihneşte Dimitrie Cantemir, Domn al Moldovei."

Aducerea în ţară a rămăşiţelor pământeşti ale lui Cantemir a fost mediatizată în epocă ca „un eveniment de importanţă naţională pentru statalitatea şi cultura românească" şi ca „un simbol al bunăvoinţei şi prieteniei din partea guvernului sovietic". În discursul public din Basarabia, acestui eveniment însă i s-a acordat o importanţă relativ mică, ecouri directe fiind înregistrate în special în revistele liceale (*Familia noastră*, *Cetatea Albă*, ambele din Bolgrad). Oricum, repatrierea acestor relicve este un act care, indirect, contribuie la consfinţirea recunoaşterii oficiale de către Rusia a apartenenţei teritoriului dintre Prut şi Nistru la România, întregind, poate întâmplător, dar simbolic, rolul pe care efortul de redefinire naţională al intelectualităţii basarabene îl conferise deja marelui cărturar român.

5. Discursul identitar basarabean din perioada interbelică nu este nici static, nici univoc, fiind o imagine în perpetuă mişcare a profundelor transformări sociale şi politice din perioada de după Unire. În contextul acestei manifestări dinamice şi complexe, personalitatea lui Cantemir beneficiază cu precădere în primul deceniu interbelic de o dublă interpretare simbolică. Pe de o parte, avatarurile biografice ale domnitorului Dimitrie Cantemir se încadrează perfect în imaginea metaforică de „răspântie a răspântiilor" a Moldovei de Est, ce potenţează, prin extensiune, şi destinul zbuciumat al domnitorului pribeag. Pe de altă parte, opera cantemireană este prezentată ca o dovadă grăitoare a vivacităţii şi prolificităţii spiritului românesc, care „răzbeşte" şi creează chiar în cele mai vitrege condiţii. În anii '30, acest discurs este dominat de tendinţa de autoafirmare a tinerei generaţii basarabene, care preferă să „redescopere" personalitatea lui D. Cantemir, în particular prin actualizarea biografiei urmaşilor săi, dar respectând în linii generale aceeaşi reţetă de valorizare simbolică (martirizare-eroizare) a faptelor şi figurilor evocate.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Vasile Bogrea (1926), *Şt. Ciobanu*, *D. Cantemir în Rusia*. În: *Anuarul Institutului de Istorie Naţională*, Cluj, Tom 3, 1924-1925, p. 712-713.

2. Gheorghe Buzatu (2001), *Am fost prea departe de Dumnezeu şi prea aproape de Rusia*, în: Evenimentul (Iaşi), www.evenimentul.ro/articol/am-fost-prea-departe.html. (14.10.07).

3. Virgil Cândea (1977), *Studiu introductiv*. În: Cantemir, Dimitrie: *Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane*, traducere de Virgil Cândea, Bucureşti, Editura Minerva.

4. Ştefan Ciobanu (1925), *Dimitrie Cantemir în Rusia*, Bucureşti.

5. Onisifor Ghibu (1997), *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*, Bucureşti, Editura Semne.

6. Pan Halippa (1941), *Zece ani de spiritualitate activă basarabeană*. În: „Viaţa Basarabiei", nr. 11-12, p. 2.

7. Petre V. Haneş (ş.a.), *Istoria literaturii româneşti*, ed. a 4-a, Bucureşti.

8. Antonina Inculeţ, / Emanuel Bădescu, (2000), *1918. Ion Inculeţ la Academia Română*. În: http://www.itcnet.ro/history/archive/mi2000/current11/mi29.htm (14.10.07).

9. Alexandru Kidel (1934), *Maria Cantemir: Femeia cea mai cultă din epoca lui Petru cel Mare*. În: „Viaţa Basarabiei", 1934, nr. 6, p. 6-16; nr. 7-8, p. 45-67.

BDD-A25984 © 2008 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:32 UTC)

10. Dan Horia Mazilu (2001), *Dimitrie Cantemir*. *Un prinț al literelor*, Bucureşti, Editura Elion.

11. Ion Nistor (1991), *Istoria Basarabiei*, Bucureşti, Editura Humanitas.

12. Petre Panaitescu, (1926): *Şt. Ciobanu*, *Dimitrie Cantemir în Rusia*. În: *Dacoromania*, vol. IV, partea a II-a., Cluj, p. 1238-1251.

13. George Papacostea (1925): *Şt. Ciobanu*, *Dimitrie Cantemir în Rusia*. În: *Convorbiri literare*, p. 709-711.

14. Cristina Petrescu, (2007): „Construcția identității naționale în Basarabia". În: Heintz, Monica (coord.): *Stat slab*, *cetățenie incertă*, Bucureşti, Editura Curtea Veche Publishing, p. 127-153.

15. Constantin Stere (2006), *Singur împotriva tuturor*. Antologie. Selecție şi prefață de Alina Ciobanu. Chişinău, Editura Cartier.

16. Dumitru Preda, / Vitalie Văratec (2001), *Relațiile româno-sovietice*. *1934-1940*. *Vals diplomatic în jurul Basarabiei* (*Les relations roumaino-sovietiques*). În: „Mi", 2001 (35), nr. 8, p. 78-82; nr. 9, p. 12-17.

17. Elvira Sorohan (2005), *Cantemir*, *Dimitrie*. În: *Dicționarul general al literaturii române*, vol. II, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

18. Petre V. Ştefănucă (1936), *Fenomenul limbii române şi basarabenismul*. În: „Viața Basarabiei", nr. 11-12, p. 116-117.

NOTE

[1] Vezi Bogrea (1926), Panaitescu (1926), Papacostea (1925) etc.

[2] Vezi Ciobanu (1925, 382).

[3] Idem.

[4] Afirmație puțin verosimilă în cazul cărturarului Cantemir, format în mediul cosmopolit al Constantinopolului, şi, se pare, tributară anumitor stereotipuri de interpretare.

[5] Ciobanu (1925: 398).

[6] Idem, 401.

[7] Idem, 402.

[8] Dan Horia Mazilu îşi intitula un capitol al cărții sale Dimitrie Cantemir. Un prinț al literelor (2001), „Descriptio Moldaviae". O carte despre identitatea românilor (p. 62).

[9] Şt. Ciobanu indică numele uzual al scrierii, titlul exact, tradus din rusă, fiind Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane, conform versiunii româneşti, realizată şi editată de Virgil Cândea (1977).

[10] Cum ar fi putut un „nucleu dur" al ortodoxiei, recte Sinodul bisericii ruse, să aprecieze o lucrare despre care, peste mulți ani, cel mai bun cunoscător al ei, Virgil Cândea (1977: LXX), avea să spună că „este şi primul omagiu major pe care cultura românească, printr-un ilustru reprezentant al său, l-a adus cu simpatie şi convingere civilizației islamice"?

[11] Vezi Haneş (ş.a.: 87): „Urmaşii lui au devenit ruşi. Unul din copii, Antioh, e celebru ca poet satiric rus, cunoscut în urmă şi la noi prin traducerea lui Donici şi C. Negruzzi. Tatăl însă nu s-a rusificat. Neamul nu şi l-a uitat până la moarte şi lui i-a închinat partea cea mai aleasă a sufletului, cugetarea. Mediul rusesc i-a fost de folos ca să-i lărgească cercul preocupărilor intelectuale, dar firea l-a îndemnat întruna să îndrepte acele preocupări spre țara de unde pribegise."

[12] Ibidem, p. 96.

[13] Doar confruntarea textelor celor trei autori menționați ar putea oferi informații pertinente pentru clarificarea acestui aspect confuz, dar dificultatea accesului la textul lui D.N. Maikov face pentru moment imposibilă orice precizare.

[14] Vezi Kidel (1934, nr. 6, p. 9).

[15] Conform relatărilor din presa românească, osemintele lui D. Cantemir au fost transportate pe 16 iunie la Iaşi, cu un tren special, care a făcut scurte staționări la Buzău, Râmnic, Focşani,

BDD-A25984 © 2008 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:32 UTC)

Bârlad şi Vaslui, fiind întâmpinat, în fiecare localitate, cu onoruri militare şi cu slujbe religioase oficiate în prezenţa administraţiei locale şi a populaţiei: „Trenul mortuar a sosit în Iaşi încă de astă noapte (16 iunie) la ora 1, însoţit de domnii generali Iliasevici, mareşalul palatului, dr. C. Angelescu, Ministrul Instrucţiunii, general Paul Anghelescu, Al. Lapedatu, Ministrul Cultelor, L. Nistor, Ministrul Muncii şi N. Iorga, preşedintele comitetului monumentelor istorice". La Iaşi, sicriul a fost depus în urma unei ceremonii speciale, cu 101 de salve de tun şi un serviciu divin în catedrala mitropoliei în interiorul bisericii „Trei Ierarchi", „până la zidirea criptei în nişa din dreapta bisericii".

[16] Vezi Buzatu (2001).

[17] Vezi Preda / Văratec (2001).

BDD-A25984 © 2008 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:32 UTC)